

ALİYA İZZETBEGOVIÇ'İN SİYASET FELSEFESİ VE İSLAM

Doç. Dr. Mahmut Hakkı AKIN

İnsan ve Hikmet Vakfı

Ankara/08.11.2016

Aliya İzzetbegoviç'in tanıtım videosunda bir söz geçti; Sırpların, ahlaki bir mücadele vermemiş olmamasına dair bir söz: **“Savaşsınız ama savaşın da bir ahlakı vardır.”** Asistanım bir hocamın tavsiyesi üzerine İzzetbegoviç üzerine yaptığım ilk çalışma, **“Aliya İzzetbegoviç ve Savaş Ahlakı”** başlığını taşıyordu. O vesileyle 2006 yılında Aliya İzzetbegoviç'le ilgili yazmaya başladım; okumalarım tabii daha öncesine dayanıyor.

Ahlak meselesi, aklımda şu çağrışımı yaptı: **“Büyük insan kimdir?”** diye bir soru vardır. Aliya İzzetbegoviç'in, **“Doğu ve Batı Arasında İslam”** kitabında, ahlak bahsinde de geçer. Karadziç, kılık kıyafet değiştirdi, isim değiştirdi; öyle yakalandı. Miladiç, bilinmiyor nerede olduğu; kaçıyor. Miloseviç, Lahey'de; savaş suçundan yargılanırken öldü. Biz de burada, ilgili bir toplulukla Aliya İzzetbegoviç'i anıyoruz. Dünyanın her tarafında onunla ilgili konuşmalar yapılıyor; hayırla anılıyor.

Tanıtımdaki konuşmada Karadziç diyor ki: **“Müslümanları bir cehenneme sürüklüyorsunuz.”** Aliya İzzetbegoviç'in cevabı da şöyle: **“Müslümanlar yok olmayacaktır.”**

İzzetbegoviç'in siyaset felsefesi ve İslam düşüncesi bağlamında **“Müslümanlar neden yok olmayacaktır?”** sorusunun cevabını araştırırken; onun Sırpların bu tehditlerine ve daha sonraki saldırılarına karşı tepkide bulunmasının ve silahlanmayı savunmasının, birçok siyasetçi ve hatta bazı arkadaşları tarafından tepkiyle karşılandığını okumuştum. Onlar dediler ki: **“Sen deli misin. Avrupa'nın en büyük 3. Ordusu karşımızda; bizde bir şey yok!”** Fakat çok enteresan bir şeydir bu; **“Doğu ve Batı Arasında İslam”**dan da önce okuduğum **“Konuşmalar”** adlı kitapta, Aliya İzzetbegoviç **“Şayet siz ahlaklı bir mücadele verdiğinizde ve bu ahlaklı mücadelenin kaynağının ve muhatabının, Allah olduğuna inanıyorsanız; kaybetmeyeceksiniz.”** düsturuna tam bir bağlılıkla inandığını net bir şekilde ortaya koymuştur. Bunu, ordusu olmayan, düzenli bir askeri sistemi olmayan bir yerde ve bu durumdaki insanlara söyleyebilmek; takdir edersiniz ki çok zor olmuştur. Çünkü insan aklı ve duyuları, biliyorsunuz görünen dünyanın sınırları içerisinde hareket eder; onlar üzerinden hesap yapar. İzzetbegoviç'in o hesaplara aldırış etmemesinin; derneğinizin ismindeki o 'Hikmet'ten beslenen bir tarafı olduğunu çok net görüyoruz. Üstelik uzunca bir müddet için Bosna'da yaşananlara savaş denemez; tam tersine, Avrupa'nın en büyük ordularından birisinin, sistematik bir soykırımı söz konusudur. Ancak İzzetbegoviç mücadeleye devam etmiştir.

Millet olarak geçmişte yaşadığımız tecrübeler yüzünden 1990'lı yıllarda Avrupa'nın ortasında böyle bir Müslüman toplumun olduğu idrakinden belki biz de çok uzaklaşmıştık. İzzetbegoviç bir şeyi itiraf eder; **“Batı beni, ‘İslam Deklarasyonu’ kitabım dolayısıyla, hiçbir zaman affetmedi. Çünkü 1960’ların sonunda, “İslam Deklarasyonu” yani bütün Müslüman ülkelere bir manifestoyla/bir çağrıyla, ‘İslam dışında bizim gidebilecek bir yolumuz yok, diğer yollar denenmiştir’ kabilinde bir çağrıda bulundum ve Batı bunu hiçbir zaman affetmedi.”**

Bu yüzden de Aliya İzzetbegoviç ile ilgili, sosyal medyada da bu savaş sırasında ve sonrasında kendisinin Fundamentalist İslamcı, Radikal İslamcı olduğu iddiasında bulunanlar olmuştur. Hatta Bosna cihadına katılan mücahitlerle; biraz İslamofobia üzerinden karikatürleştirdikleri, uzun sakallı insanlarla birlikte resimlerinin, videolarının paylaşıldığı görüntüler; **“Bu adamın gayesi, burada bir şeriat devleti kurmaktı; bu adamın bütün derdi, aslında Avrupalıların değerlerine karşı çıkmaktı!”** kara propagandasına dayanmaktadır.

Stejpan Mestrovic isimli Hırvat kökenli Amerikalı bir sosyolog var; diyor ki: **“İzzetbegoviç’in metinlerine bakacak olursanız, bir medeniyet birikimi olarak Batı’ya hiç de böyle yaklaşmadığını görürsünüz.”** İzzetbegoviç düşüncesinde bir Batı eleştirisi vardır, amenna; ama bir taraftan da Batı medeniyetinin bugünkü halinde, Müslümanların öğrenmesi gereken pek çok taraf olduğunu da söylemiştir.

İzzetbegoviç’e bunu söyleten nedir? Yani İslam temelli bir siyaset felsefesinin belirlediği bazı kriterler var; onları izah etmeye çalışacağım. Mesela, **adaletli olmak**. Adalete nasıl ulaşılır? Ahlak ve adalet arasındaki ilişki nedir? İzzetbegoviç’e baktığımızda, kupkuru bir Batı karşıtlığı görmezsiniz; tam tersine, kendisinin bir Batılı Müslüman olduğunu söylemekten çekinmemiştir ki öyledir. Batı'nın çalışma disiplininin Doğu'da da olması gerektiğini söyler. Diğer taraftan, Batı düşüncesindeki eleştiri kültürünün, Doğu'daki mekteplerde de olması gerektiğini ve bizim böyle bir terbiyeden yeterince geçmediğimizi savunmuştur. Bu yüzden de bizde ilmin gelişmesinin birçok engeli varsa, bir tanesinin de bu olduğunu açıkça söylemiştir. O birikime bakmak gerekiyor; yani tam anlamıyla bir reddiyeci veya kabul edici bir mantıkla değil, adaletli bir yaklaşımla bakmak gerekiyor. Adaletli olma tavrını kaybedecek olursanız sadece reaksiyon gösteren bir tipe dönüşürsünüz. Sadece reaksiyonun olduğu yerde bir tezden, iddiadan; ya da bir felsefeden bahsetmemiz mümkün değil. Hâlbuki çocukluğundan; hatta gençlik yıllarından itibaren İzzetbegoviç'in hayatının bütününe baktığınızda, bir sistematığı, bir tutarlılığı görürsünüz; yani bir tezi vardır. Kendisi yargılarınken, en son söylediği cümleler: **“Ben bir Müslüman’ım, hayatımın sonuna kadar da böyle kalacağım; kendimi dünyadaki İslam davasının, bir neferi olarak telakki ediyorum.”** Komünist Yugoslavya'da işlediği suç nedir? Suçu yazdığı İslam Deklarasyonu kitabıydı. Yüzlerine karşı bir haykırma var, bu tutarlılıkla alakalı. Anlatacağım bir olayın tersi yaşanmış olsaydı, herhalde bugün Aliya İzzetbegoviç'i burada konuşamazdık; yani o kadar önemli bir olay. Her insanın

bazen böyle kritik dönemleri olur; bir yol ayrımına gelir ve tercihte bulunur. İzzetbegoviç 1980’li yıllarda hapishanede tutukluyken Adalet Bakanlığından bir yazı geliyor. Aliya İzzetbegoviç’in; tutukluğunun ikinci ya da üçüncü yılı. Kızı da avukattır, Leyla Hanım. Yazı, rejimden özür dileyen bir içeriğe sahip. İzzetbegoviç’e diyorlar ki, **“Bunu imzala, seni salıverelim.”** İzzetbegoviç o dönemde torun sahibi bir insan; hapse girdiğinde yaşı 60’ı geçmişti. Aliya İzzetbegoviç dilekçeye bakıyor, **“bunu sana verene, geri ver”** diyerek katlayıp kızına geri veriyor. O dilekçe imzalanmış olsaydı, İzzetbegoviç’den bahseder miydik bugün; bilemiyorum...

Bu siyaset felsefesinin özelliğini biz nerede bulacağız? Bir kere Aliya İzzetbegoviç açısından insan ve insana dair her şey, ahlaki boyutta ele alınması gereken bir meseledir. Bazıları açısından, **“olağanüstü dönem”** diye, siyaset felsefesinde adlandırılan savaş dönemi bile, İslam açısından bir ahlaki meseledir. Ahlakın o sınırlandırmasının dışına çıkmamayla ilgili insanı sınırlandıran bazı inançlar, normlar ve değerler vardır. Yani **“şu değerleri artık hiçe sayıyorum”** diyerek, bir adım atmanız mümkün değildir. Tam tersine sınırlandırılıyorsunuz; çünkü Allah’ın her an müdahil olduğu, her an Allah’a hesap verme durumunda olduğunuz bir varlık alanında yaşıyorsunuz. Demek ki, işin ta başında bizim bir şeyi net bir şekilde tespit etmemiz lazım. İnsanın her durumda ahlaki bir özne olması, bu ahlakın sorumluluğunun sunulacağı bir varlığı zorunlu kılmaktadır. Bu varlık nedir? Bu varlıkla ilgili tartışmaya girdiğimizde, hemen aklımıza tabii ki; inanan insanlar olduğumuz için **“bu varlık Allah’tır”** diyebiliriz. Ancak burada bir otorite-iktidar ilişkisi var. Bu iktidar ilişkisinde siz mutlak iktidar olarak, Allah’ı tanıyıp; kendi varlığınızın ve eylemlerinizin asıl sorumluluğunu Allah’a sunduğunuzun bilincinde hareket ederseniz, bir problem yok. Ancak dünyevi olanla ilişkili olarak daima böyle bir modelin bulunmuş olduğunu söylememiz çok da mümkün değildir. Çünkü Aliya İzzetbegoviç **“İnsanlara baktığınız zaman biz, çok basit bir şekilde inanç meselesini, ‘inananlar ve inanmayanlar’ diye ayırıyoruz; hâlbuki üçüncü bir grup vardır ve inananlardan da, inanmayanlardan da daha fazladır. Bu grup korkaklardan oluşmaktadır”** diyerek bir üçüncü grubun varlığına dikkat çekmiştir. İnananlar var; demin söylediğim tarzda, kulluğunu Allah’a sunma üzerinden bir şuur ve pratikle yaşayan insanlar. İnanmayanlar var; onların da yeri belli. Bir de **“korkaklar”** var, gel-git halindeki; ya da Allah’tan başka dünyevi iktidarlara karşısında sürekli korkuları ve çıkarları üzerinden hesap yapıp duranlar. Bu dünyevi; ekonomik, siyasi; ya da kültürel iktidarlar kendi nefisleri üzerinde, güç ilişkileri oluşturmuştur. Bunlar inançla, bu korkaklık arasında gidip-gelen insanlardır. İzzetbegoviç diyor ki: **“Ashında bunları biz, inanç meselesinde kategorik olarak ayırmayız; ama realitede çoğunluğu bu insanlar oluşturur.”**

Peki, dünyevi iktidar ilişkileri üzerinden tanımlanan bir korkaklığın olduğu yerde; sorumluluğunu Allah’a sunabilecek bir varlığın ortaya çıkabilmesi mümkün müdür?

Öğrenciliğimden beri, yıllarca ben de cesaret ile ahlak arasındaki ilişkiye filozofların vurgu yaptıklarını okuyordum. Önceleri yeterince idrak edemiyordum; okudukça idrak etmeye başladım. Gerçekten doğru düzgün, iyi bir Müslüman'ın; ya da geçmişten itibaren Peygamberlerin, salihlerin temel vasıflarına baktığımızda, cesareti bir hayat ilkesi olarak görürüz. Çünkü **“korku”**, bu inanmış insanlarda tek bir muhataba yöneltildiği için; diğer var olan **“otorite”** diye algılanan şeylere korku yoktur. Çünkü korkunun bir tane muhatabı vardır; dolayısıyla onlar bu korkuyu asıl muhatabına sundukları için başka şeylerden korkmazlar. Ne gibi? Dünya malını kaybetmekten korkmazlar, hapse girmekten kokmazlar; Aliya İzzetbegoviç için söyleyeyim; 10 yıl siyasette, 10 yıla yakın da hapiste geçmiş bir hayattan bahsediyoruz. Öldürülmekten kokmazlar, baskı görmekten kokmazlar; çünkü bütün bunlara mukabele edebilecekleri bir değer alanları vardır. İnsanların çoğu bunu başaramazdı. İzzetbegoviç'in yorumu da bu şekilde. Demek ki, İzzetbegoviç'e göre, bu siyaset felsefesinin temelinde, Allah'la insan arasında yapılmış bir sözleşmeyi görmemiz lazım. Bir **“asıl sözleşme”** var ve bu asıl sözleşmeye göre; tali olarak yaptığımız başka sözleşmeler var. İnsan-insan ilişkisi böyle bir sözleşmedir, insanla dünya arasındaki ilişki böyle bir sözleşmedir; ama hepsinin, tutarlı bir şekilde bu ilk sözleşmeye dayanmış olması gerekir. Benim Aliya İzzetbegoviç'te gördüğüm şey; insanla Allah arasındaki o ilk, asıl sözleşmenin şahsında çok kuvvetli bir şekilde yapıldığıdır. Bunu çok iyi idrak edebildiği için belki; hayatının bütününe yayılmış bir ahlaki sistematiğe bahsedebiliyoruz.

Peki, bu ahlaklılığın bir başka boyutu ne? Bir başka boyutu, özgürlük! Özgürlük derken, yalnız bir kavramla farkını ortaya koymak durumundayım; serbestlikten bahsetmiyoruz, özgürlük... İstedini yapabilme serbestisinden bahsetmiyor; tam tersine, yeri geldiğinde kendi nefsinin, hazlarının tersine bir şeyi yapma ya da yapmama iradesinden bahsediyor. Aliya İzzetbegoviç'in, sosyal medyada Ramazan aylarında çokça paylaşılan; **“Oruç özgürlüktür!”** diye bir sözü var. Bu vurucu bir cümledir; **“Oruç özgürlüktür!”** İnsan dışında, başka hiçbir varlığın yapamayacağı bir şeydir bu. Yani hayvani olanın ötesine geçiyor; en temel dürtü olan açlığı ve susuzluğu bir şekilde bastırıyorsunuz. Bunu ancak Allah'a kul olabilecek bir varlık yapabilir. Diğerleri masumiyet alanındalar; ama biz de öyle bir alana taşınıyoruz ki, bu özgürlük temeli dolayısıyla, bizim istisnasız hayatımızda her anımız ahlak üzerinden temellendirilebiliyor. Yani, bebeklik ve çocukluğu da aştıktan sonra bizler, masumiyet alanından çıkmış oluyoruz. Nerede oluyoruz artık? Masumiyet alanını aştığımız için iyilik ve kötülüğe dair tercihte bulunabilme iradesine sahip olduğumuz bir alanda yaşıyoruz.; ahlaki alanın özelliği budur. Bu alanda yaşayabilmemiz için bizim, özgürlüğe mecbur olmamız lazım. Özgürlüğün olması gerekir ki, böyle bir alanda yaşamamızın bir anlamı olsun. Ve bu alanın garantisi olan varlık da; insanı da aşabilecek o özgürlüğün ve ahlakın muhatabı olacak varlıktır. Yani zorunlu olarak insanın varlığı, Allah'ın varlığına bağlıdır. Burada Aliya İzzetbegoviç, Berdyaev'in bir sözünü sıkça zikreder, kullanır. Medeniyet ve tarih felsefesiyle ilgilenmiş bir filozof olan

Berdyayev, şöyle demiştir: **“Tanrı yoksa insan da yoktur!”** Eğer insan sadece, dünyevi ihtiyaçlarını karşılayan bir varoluşa sahipse; yani pozitivistlerin anladığı şekilde, sadece olgusal durumlar üzerinden insanı izah edeceksek, Tanrı gibi bir varlığa ihtiyacınız olmadığını düşünebilirsiniz; onlar da böyle düşünüyorlar zaten. Fakat insan diye bir varlıktan bahsedecekse-
niz; insanın bu durumu aşması gerekir ki, Arapçada bunun bir ayrımı vardır, biliyorsunuz. Sadece maddi ihtiyaçlarını karşılayan (yeme, içme, barınma; neslini devam ettirme) varlığa, **“beşer”** denir; insan ise daima ahlaki bir yükselişe karşılık gelir. O ahlaki yükselişin garantisi, Allah’tır; çünkü ahlaki sorumluluğun muhatabının ve sunulması gereken bir aşkın varlığın olması lazımdır. **Büyük insan** meselesinden geldim buraya; büyük insan meselesinde, İzzetbegoviç şunu söyler: **“Bir sürü kaybeden var, bizim hayatımızda; ‘kaybeden’ diye kabul ettiğimiz. Bir eli yağda, bir eli balda, saltanat süren; etrafı dalkavuklarla çevrilmiş, bu şekilde yaşayan insanlar var. Firavun’u, Nemrut’u, Karun’u, Stalin’i sayabilirsiniz; daha da artırabilirsiniz bu zalimlerin sayısını. Biz bunları, ‘kaybetmiş’ kabul ederiz. Diğer taraftan da bizim, ‘kazandı’ diye kabul ettiğimiz Peygamberler, salih insanlar...”**

Aliya İzzetbegoviç’i de gördünüz; son günlerini bir apartman dairesinde geçirdi, heybetli bir mezarı da yok. **“Kazanmış”** diye tanımladıklarımıza baktığımızda; sadece dünyevi kriterler üzerinden düşünecek ve değerlendirecek olursak; kaybetmiş insanlara benzediklerini görürüz. Eğer bizim kriterimiz aklımız, duyularımız ve sadece bu dünya ise; bu insanların çoğu biraz enayi gibidir. Ama bu insanları, kazanmış kabul ediyoruz. Kimse Firavun’u örnek göstermiyor; Musa’yı örnek gösteriyor çocuğuna. Hz Peygamberi örnek gösteriyoruz; ya da kendi değerleri uğruna mücadele etmiş, öldürülmüş, eziyet çekmiş insanları örnek olarak görüyoruz. Onların trajedileri bizi derinden etkileyebiliyor; diğerlerini örnek vermiyoruz. Burada görmemiz gereken şey şu. İzzetbegoviç’e göre, onların kazanmasının garantisi de; aşkın varlığın, yani Allah’ın varlığına bağlıdır. **“Biz onları kazandırırız; ama bu dünyada değil.”** Demek ki, başka bir dünyaya ihtiyacımız var. İzzetbegoviç’le ilgili konuşmalarımda, bir atıfta bulunuyorum; ona göre **“Ahiret inancı, bir siyasi iman esasıdır”**. Zorunludur, dikkat edin; çünkü bu büyük insanların kazanması için zorunludur. Berdyayev’in söylediği, **“Tanrı yoksa insan da yoktur”** sözü gerçekten demin söylediğimiz kriterlerde; sadece akıl, duyular ve sadece bu dünya ile sınırladığımız bir algı çerçevesindeki varlıktan, çok da **“insan”** diye bahsedemeyiz. Orda **“homo economicus”** çok daha rasyonel bir tip olarak çıkar. Daha fazla kazanan, ya da daha fazla siyasette güç elde etmek için çabalayan, daha fazla ekonomik iktidar elde eden birisi; ya da daha fazla algı yönetimi başaran birisi, çok daha başarılı bir tip olarak ortaya çıkar. Ama kazanmış mıdır? Tabii ki kazanmamıştır. Kazanmış görünmüştür sadece. Mademki, siyasetin de bir kazanma ve kaybetme üzerine oyun olduğunu kabul ediyoruz; yani bunun üzerinden anlatmaya çalışıyorum meseleyi. Burada görmemiz gereken bir şey daha var; **Berdyayev’in** önermesinden sonra bir akıl yürütme olarak, İzzetbegoviç bir öner-

meye daha başvurur. Onu da Dostoyevski'den alır: **“Tanrı yoks, her şey mubahtır.”** İki önermeye ulaştık: **“Tanrı yoksa insan da yoktur; Tanrı yoksa her şey mubahtır.”** Şimdi bir aşamaya daha geldik; soru şu:

“Neden ahlaklı olmalıyız?”

Bu, önemli bir soru; yani, **“ben, neden ahlaklı olmalıyım?”** Hadi bazı olağan durumlarda, ahlaklı olmayı anlayalım; **‘kimseden zarar görmüyorum, ben de kimseye zarar vermeyeyim’** diyebilirsiniz. Peki, Srebrenitza katliamı yapılırken bile neden ahlaklı olmak zorundayım? O siyaset felsefesinin özünde, Allah’a kulluğu bulursunuz. Sürekli olarak, dönüp dolaşıp Aliya İzzetbegoviç’te Allah’a kulluğu bulursunuz. Srebrenitza katliamı basit bir şey değil, biliyorsunuz. En küçük yaşta katledilen, bildiğim kadarıyla birkaç aylık; hâlâ, kemik parçaları aranıyor. Yani bir annenin, bugün hala **“evladımın bir kemik parçasına ulaşılabilir mi?”** diye bir derdi var. Ne kadar büyük bir trajedi. Bir de muhatabınızı düşünün; yani karşınızda sizinle savaşanlar, katliam yaptılar, doğumevi bombaladılar, Osmanlı’dan kalma kütüphaneyi yaktılar, camileri yıkıyorlar. Çetniklerin şöyle de bir uygulamaları vardı; sarıklı ve fesli mezar taşlarını baltalarla kırıyorlardı. Hıncın ve kinin hangi boyutlarda olduğunu görün diye söylüyorum.

Bütün bu yapılanlara ahlaki bir mukabelede bulunmak çok zor bir iş olsa gerek. Ve istisnasız, İzzetbegoviç’in Srebrenitza katliamının yıldönümlerinde yaptığı konuşmalarda daima halkı itidale çağırdığını görürsünüz: **“Çocuklarınıza kin ve nefret bırakmayın; geçmişin kinini, soykırımı onlara taşımayın!”** Ağır geliyor; ama kendi hareketinin dayandığı ilkelere baktığımızda, bu konuşmayı yapmak zorundaydı; bütün zorluklara rağmen. Diğer türlü, malumunuz, kini ve nefreti üretebilmek çok daha kolay bir şeydir. Bununla ilgili birkaç olay vardır: Bosna Savaşı içerisinde trajedinin çok derin yaşandığı bir zamanda, bir cami bombalanıyor. İki tane Müslüman topçu subayı da bunun üzerine topu bir kiliseye çeviriyorlar ve kiliseyi bombalıyorlar. Sanırım Hırvat kilisesiydi. İki Rahip yaralanıyor ya da ölüyor. Aliya İzzetbegoviç, o iki subayı cezalandırmıştır. Onlar demişlerdir ki, (bugün, düşündüğümüzde bize çok makul bile gelebilirler): **“Biz de o anda sinirlendik, bu işi yaptık.”**

Bu olay gerçekleştiğinde, İzzetbegoviç bir şey söylüyor: **“Düşmanlarımız, bizim öğretmenlerimiz değiller. Biz onlara, sadece adalet borçluyuz, başka bir şey değil. Biz, ahlaklı olduğumuz için kazanacağız!”** Bakın, burası çok önemli; topu, tüfeği olduğu için değil. Derme-çatma bir ordu. Türkiye, Arabistan, İran, Afganistan, Pakistan, Afrika’dan gelen var; dilleri bile ortak değil, bu insanların. Gönülden konuştukları ortak olunca, diğeri önemli değil. Bir araya gelmişler. Derme-çatma diyebileceğimiz kaçak silahlarla kurulmuş bir birliktelik var. Buna rağmen nereye vardı sonuç; biliyor musunuz? Dayton antlaşmasını niye yaptılar? Sırpların en stratejik şehirlerinden birisini, Boşnak mücahitler tam çevirmişti; ondan sonra , **‘antlaşmaya otur’** diye baskılar, ısrarlar geldi ve Türkiye’den Süleyman Demirel üzerinden

başardılar en sonunda. İzzetbegoviç oyalıyordu. İki gün oyaladı, üç gün oyaladı; en sonunda Türkiye’yi de devreye defalarca sokarak, **“Barış olacak artık, kesin”** dediler; ama cepheye kazanılmış bir savaşı, masada gene kaybettirdiler. Böyle bir tarafı da var meselenin. Sırların çok stratejik bir şehri kuşatıp, onları bu şekilde sıkıştırabilecek bir durumu siz, 1992’de söyleseydiniz; kimse inanmazdı.

İzzetbegoviç, kader inancı açısından Mutezile’nin yorumuna daha yakın birisidir. Okuduğum kadarıyla kaderi temel bir iman esası olarak önceleri pek görmediğini söyleyebilirim. Fakat savaş sırasında net bir şekilde kadere imana dair vurguları artmaya başlamıştır. Ve diyor ki: **“Tarihi insanlar yapmaz, tarihi Allah yapar; bizim için önemli olan; nerede durduğumuzdur. Eninde sonunda bu, zafer olcaksa, Allah’ın bize sunduğu bir zafer olacaktır.”** Bakın, dikkat edecek olursak; **“olağanüstü”** bir şey dediğimiz savaş anında bile Aliya İzzetbegoviç, Allah’la yaptığı ilk sözleşmeye vurguyla bir şey söylüyor. Zaten, önemli olan da o. Onun siyaset felsefesinin temelini burada anlaşılacağını düşünüyorum.

Şimdi siyaset felsefesi alanının biraz daha içerisinden konuşayım. Siyaset felsefesinin temel metinleri, **“İdeal düzen ve ideal bir yönetim arayışı”** dolayısıyla **ütopyalar** olmuştur. Bizim açımızdan da, düşündüğümüzde; bir kısmımız, Asr-ı Saadet’i böyle ütöpik bir dönemmiş gibi varsayanlarımız olmuştur. Ya da bazen böyle aktarıldığına şahit olmuştuzdur. Aliya İzzetbegoviç, ütopyaların dünyevi şeyler ve yeryüzünde cennet üretme çabasında olduklarından bahseder. Yani yeryüzünde bütün problemleri ortadan kaldırdınız, bütün her şeyi sistematik hale getirdiniz, herkese bir görev verdiniz; herkes eşitlendi, yeteneklerine göre mutlu oldu. İzzetbegoviç diyor ki: **“Ütopya, zaten özünde İslami değildir.”** Onun düşüncesindeki en özgün ayrımlardan birisi, **dram ve ütopya** ayrımıdır. İnsan bir dramın içerisinde yaşadığı için, o dramı sürekli olarak aşmaya çalışır. Evet, insan bir dramı yaşar; nasıl yaşar? İnsan bu dünyaya kendi arzusuyla gelmiş değildir. Bazen en yakını olan insanların yanında bile yabancılığını hissedebilir; anasının, babasının, eşinin ya da çocuklarının yanında bile bu yabancılığı ve yalnızlığı hissedebilir. Hayatınızın büyük çoğunluğunda sizi yakalamadı diyelim; yaşlılıktır, hastalıktır, muhakkak dram, bir şekilde insana gelir ve kendisinin asıl hâl olduğunu insana hissettirir. İnsan da bu dramla mücadele edebilmek için ütopyalar üretmiştir. Yeni yıl geldiğinde, **“Dünyada barış olsun, insanlar ölmesin”** mesajları verilir. Güzel gibi de; ama ben inanmadığım için öyle bir dünya olacağına; bunlar söylenir, geçer gider. Haberciler de birkaç günü kurtarmış olurlar. Bu güne kadar dünyanın, sürekli dram üreten bir yer olması, ister istemez o dramın devam edeceği hissini bizde uyandırmıştır.

Ütopyalar, bilhassa Rönesans döneminde yazılmış; o döneme ait metinlerdir. Platon’un Devlet adlı eseri ilk örnek olarak kabul edilir. Ütopyalardaki insanlar, pek insana benzemezler; sürekli, kendi görevlerini yerine getiren mekanik “insanımsı”lara benzerler. İzzetbegoviç diyor ki: **“Yeryüzünde cennet üretme çabasının bizatihi kendisi çelişkidir. Cennet yeryüzünde olsaydı, metafizik bir anlama sahip olmazdı.”** O zaman, aynı mantıktan baktığımız-

da yeryüzünde bir işi yoktur. İnsanın asıl hali dram; ama başka bir şey daha var. Demin, ahiretin **“bir siyasi iman esası”** olduğuna vurgu yapmıştım. Ütopya var; ama ütopyanın kendisi, bu dünyayı aşan bir boyuta sahiptir. Bu dünyada gerçekleşmez; ama bu, şu demek değil tabi ki. İnsan dünyevi de bir varlıktır. Bir kere şunu ortaya koyalım. Aliya İzzetbegoviç’in İslam’a dair en önemli tespitlerinden biri: **“İslam, Batıların anladığı anlamda bir din değildir.”** Buradaki **‘Din’** kavramını biz, Arapça’dan alıp kullanıyoruz. Bunun İngilizcesi, Religion’dur; İslam “religion”ın daha ötesidir. **“Daha ötesi”** ne demek? İncamımıza göre burada yaptığım konuşmada; ben konuşmacı, sizler dinleyici iken bile, sorumluluk alanının dışına çıkamadığımız bir kuşatıcılık var. Yani dünyevi olan bir tarafı var. Hıristiyanlıkta, biliyorsunuz **“Tanrı’nın hakkı, Tanrıya; Sezar’ın hakkı, Sezar’a”** diye bir anlayış gelişmiş. Bunu İslam’a te’vil edemezsiniz; “İslam’da böyle bir şey vardır” diyemezsiniz. Tam tersine; mesele, en başından itibaren Tanrı’nın hakkıdır ve bizim O’na sorumluluğumuz meselesidir. Şimdi, nereye taşıdı bizi; burada görmemiz gereken hangi alana taşıdı? Bakın, ütopyaların vardığı sonuç; ütopyaları gerçekleştirmek için, tabii ütopyaya atıfla söyleyeyim, Platon diyor ki, **“Siyasette, devletin karşısındaki en büyük rakip ailedir.”** Bizim memlekette de yatılı okulu ta başından itibaren başarmış olsalardı, 1929-30’lu yıllarda; iş daha başka olurdu. Olmadığı iyi de oldu. Okulda yaşanan realite farklıydı, evde yaşanan, mahallede yaşanan farklıydı; ikisinin gerilimini ortalama muhafazakâr bir insan hep yaşayarak gitmiştir, bu toplumda. Bilmiyorum, bu yüzden mi çokça ikiyüzlü adam türedi, doldu ortalığa; yani bir eleştiri anlamında da söylüyorum bunu. İşin kökenine gitmemiz lazım. Burada da olumsuz sonuçları olsa bile ailenin siyaset mekanizması ve resmi ideoloji karşısında direndiğini görebiliyoruz.

Ütopyalar, daha çok Sosyalist memleketlerde hayata geçirilmeye çalışıldı biliyorsunuz; bilhassa da aile kurumunu dönüştürmek istediler. Platon bunu keşfetmiş. Diyor ki: **“Çocukları, ailelerin kendi eline bırakırsanız; aileler, çocukların yeteneklerinin farkında olmadan onları kendi inançlarına, zihniyetlerine göre yetiştirirler.”** O halde, ne olacak? Filozofların yöneteceği bir devletin, çocukları kendi yeteneklerine göre yetiştirecek bir düzeni kurması lazım. Sovyet Rusya bunu denedi. Bir pilot uygulama yapıldı, 1925’te. Zaten Engels’in metinlerinde aile, bir **burjuva kurumu** olarak tanımlanır. 1925’te devlete ait çocuk bakımevleri kuruldu ve doğar doğmaz çocuklar bakımevlerine alınarak, pilot uygulama başlatıldı. Bu nesil, o denenen bölgede 1940’lara gelindiğinde; en çok suç işleyen, hiçbir yere aidiyet duymayan, ideolojiye de aidiyet duymayan tipler olarak ortaya çıktı. Devlet baktı ki, çocuk yetiştirme işi kendine göre değil; **“varsın aileler, kendi çocuklarını yetiştirsinler”** dedi ve uygulamadan vazgeçti. Sonra da **“Sovyet ailesi”** diye bir tanım yaptı. Sosyalist ülkelerde bir şey becerilemeyince, **“henüz şartlar olgunlaşmadı; aşamaya gelinmedi”** denilir ve bir tanımın içersinde o yapılamayan, becerilemeyen her ne ise yeniden varlığını sürdürürdü.

Ütopyalarla ilgili Karl Popper'in bir sözü var; **“Yeryüzünde cennet üretmeye çalışanlar, hayatımızı cehenneme çevirenlerdir”** diye. Ütopya üretirken, siyasete de ihtiyacınız kalmıyor; çünkü sorunları çözüyorsunuz. O yüzden, **“Din gününün hükümdarlığı”** sadece Allah'a aittir; orada başkasının siyaseti olmayacak artık. Ama bu dünyada siyaset var mı? Taraf olma anlamında, siyaset var; isteseniz de, istemeseniz de. Sorunlar bitmiyor, bitmediği için de siyaset var. İnsanın siyasallığının temeline baktığınız zaman; insanın hem kendisinin, hem de etrafındaki kültürel dünyanın sorun üreten bir dünya olması siyasetin de temel unsurları arasındadır. Hatta bizim ürettiğimiz, bugün çok iyi çözüm diye gördüğümüz şeyler, birkaç yıl sonra, maliyeti çok yüksek problemler olarak karşımıza çıkabilir. Bu, siyasetin doğasında vardır. Asr-ı Saadet'te de öyledir. Çok iyi niyetli çabaların, daha sonra İslam dünyasında nasıl nifaklara ve fitne tohumları atılmasına sebep olduğu İslam tarihi kaynaklarında mevcuttur. Mesele nedir? Mesele çabadır. Aliya İzzetbegoviç, insan-ı kâmil kavramını değerlendirirken, bir insan-ı kâmilden bahsedemeyeceğimizi; ama insan-ı kâmil olma yolundaki çabanın çok değerli olduğunu vurgular. Bakın, ikisi arasında bir fark vardır; çünkü insan-ı kâmile ulaştığınız zaman, artık beşerilik vs. bütün bunlar anlamsız bir hale gelmeye başlıyor. Hayır, aşma değil, ulaşma da değil; ama ulaşma amacıyla çaba göstermek. Demin söylediğim, dünyanın dram olması durumunda bizden dinimiz, bir ütopya üretmemizi istemiyor; ama karşılaştığımız kötülükle, problemlerle, onları çözmek için mücadele etmeyi de zorunlu kılıyor. İzzetbegoviç'in, Bosna savaşında, savaşa **“evet”** demesindeki en temel varsayım da buna dayanır; **“kabul”** de, buna dayanır; çünkü zulme karşı hareket etmekle mükellefsiniz. Zulme karşı hareket etmediğinizde ne olur? **“Ahlak, kendisini doğru düzgün bir şekilde göstermediği zaman; ‘sahte ahlak’ olarak belirir”** diyor, İzzetbegoviç. Bu, çok önemli bir tespittir. **‘Sahte ahlak’** da gücünü nereden alır? Gene ahlaktan alır; tıpkı sahte paranın, kendi değeri için asıl paraya muhtaç olması gibidir. Sahte ahlak nedir? Sahte ahlak, kendisini özellikle korkaklıkta gösterir ve bir şekilde ortaya koyar. Sahte ahlak, kendisini en çok **“pasif iyilik”** olarak gösterir. Korkakların en temel özelliklerinden birisi, pasif iyiliktir. Pasif iyiliğin öyle bir aldatıcı tarafı vardır ki, bir taraftan kendinizi iyi hissetmenizi sağlar; ama bir taraftan da başka bir şeyi sağlar; kötülüğün büyüyüp, daha da fazla insanın zulme uğramasına ve zararına sebep olur. Siz bir kötülüğü gördüğünüzde, **“Canım bana ne, beni ilgilendiren yok; yani ben burada çok aktif davranmam da olur”** diyerek içinizden kendinizi tatmin edebilirsiniz. Ama o pasif iyiliğin öyle aldatıcı bir tarafı vardır ki; vicdanınız bunu tam anlamıyla da kabul etmez. O, arada kalmışlığı yaşarsınız. Ama bir taraftan da kaybedeceklerinizi düşünürsünüz. İşte burada korkaklıkla ilgili şeyler devreye giriyor. Mesele nedir? Aktif iyilik. Aktif iyilik kolay mıdır? Kesinlikle değildir. Bütün dünya tarihi boyunca ahlakî örnek ve önder olmuş insanların sayısı neden azdır? En önemli sebep budur. Aliya İzzetbegoviç gibi, 20. Yüzyılda kaç tane adam sayabilirsiniz? Dolayısıyla, İslam ile Aliya İzzetbegoviç'in siyaset felsefesi arasındaki ilişki; İslam'ın insan fitratına en uygun ve insani yükselişi her zamanda ve mekânda başarabilen bir temel sağlamasıdır; bir inanç sistemi olmasıdır. Sadece inanç da değil; de-

min söylediğim gibi, **“Tanrı’nın hakkı, Tanrı’ya; Sezar’ın hakkı, Sezar’a”** anlayışının İslam’da yeri yoktur. Hayır, bu dünyada yeri geldiğinde, yoldaki bir taşı alıp kenara koyma iradesini gösterme pratiğine dayanan bir tarafı da var.

Şimdi, buradan yine bağlantılı olarak bir yere geleceğim: İbn Haldun’un, Mukaddime’de, Peygamberlerin hepsinin şehirlere gönderilmesiyle ilgili bir tespiti vardır. İbni Haldun, malumunuz rasyonalist açıklamalar yapan birisidir. **“Neden Peygamberler, göçebelere ya da daha küçük (köy gibi) yerlerde yaşayanlara değil de; dönemlerinin özellikle büyük şehirlerine gönderilmiştir?”** sorusunu İbn Haldun, şöyle izah ediyor: **“Peygamberler, bedevi olamazlar; çünkü bedevilerde dayanışma, sadece akraba ve soy bağı üzerinden gelişmiştir.”** Hak, adalet vs. gibi ahlaki ilke ve kavramlar bedevilerde oluşmamıştır; oluşmamasının sebebi de şudur: Bir bedevi, amcasının oğluyla dayısının oğlu kavga ettiyse; amcasının oğlundan taraf olmak zorundadır. Kim haklı, kim haksız değil; baba soyundan o geldiği için mecburdur, amcasının oğlundan taraf olmak zorundadır, olmadığı zaman kınanır ya da cezalandırılır. İbn Haldun diyor ki: **“Bedeviler, bir medeni aşamaya ulaşamadıkları için hak, adalet gibi kavramlarla hareket edemezler. Onlar için iyiyi ve kötüyü belirleyen şey, asabiyelelidir. Peygamberler, şehirlerde ortaya çıkmıştır; çünkü şehirlerde bu söylediğimiz soy ve kan bağına dayalı dayanışma biraz çözüldüğü; devlet ve hukuk gibi kurumlar ortaya çıktığı için, adalet ve hakkaniyet ortaya çıkabilir ki; o yüzden Peygamberler şehirlere gönderilmiştir.”**

Kur’an’ı Kerim’in, en çok üzerinde durduğu, vurguladığı ve insan açısından çok zor olan şeylerin birisi, adaletle hükmetmektir: **“Kendiniz, yakınlarınız aleyhine bile olsa adaletli davranın.”** Bir düşünün bunu. Olay malum, bir Yahudi’nin zırhı çalınıyor; Müslüman bir kabileye mensup birisi tarafından. Durum, Hz. Peygamber’e intikal ediyor. Her ikisi de delillerini sunduktan sonra, Müslüman olan diyor ki: **“Ben Müslüman’ım, o Yahudi; kime inanacaksın?”** Hz. Peygamber, **“tabi ki, sana inanacağım”** dedikten sonra; adaletli davranması gerektiğine dair vurguların olduğu ayetler, inmeye başlıyor. Ve bütün mesele şu; **“Biz ve onlar”** ayrımı, siyasetin önemli bir ayrımıdır. Siyaset felsefesinin tartıştığı en önemli meselelerden birisidir; dost-düşman, biz ve onlar ayrımı. Sadece buradan bakacak olursak, Hz. Peygamber’in, Müslüman’ın sözü üzerine, **“Sen bizdensin, o yüzden senin dediğine inanırım”** diyerek, hükmetmesini Allah engelliyor. Mesele şu, **“biz ve onlar”**ın ötesine taşınmış bir siyaset felsefesinden bahsediyoruz; fakat bunun uygulaması, çok zordur. Hak için mücadele ettikçe size kırılan, küsen; **“Yahu bu bizdendi”** vs. diyerek yolunu ayıran çok olur. Hâlbuki önemli olan, Allah’ın hatırı ve üzerimizdeki hakkıdır; insanların hatırından ziyade. Allah da onu söylüyor zaten. Nitekim o çatıyı yıktığınız zaman, enkazında hep birlikte kalıyoruz; toplumun üzerine yıkılmış oluyor. Aliya İzzetbegoviç’in, özellikle Bosna savaşı sırasında vurguladığı, **“Bizim onlara adaletten başka borcumuz yok”** sözü, reaksiyoner bir siyaset anlayışının ötesinde; kaynağını İslam’dan, Allah’a kulluktan alan bir anlayışı sergilemektedir. Ora-

da kulluğu, Allah'a sunan bir anlayış söz konusu ve adalet, bunun en temel ilkesi haline geliyor. Bunu özellikle gözden kaçırmamak gerekiyor. Aksi takdirde, **“biz ve onlar”**, **“dost-düşman”** vs. gibi ayrımlardan gittiğiniz zaman; örneğini verdiğimiz bedevi dayanışmasına da gidebilir. Ve sadece, birileri **“bizden”** diye; onları iyi-hoş görmeye başlarız. İnsani yükselişi sağlar mı? Hayır! İnsani yükselişi diğeri sağlar; çünkü İbn Haldun açısından söylüyorum, bedeviliğin asabiye dayanışmasının sınırları içerisinde kalmak, insanı beşerlikten insanlığa da pek yükseltmiyor. Beşerlikte kalıyorsunuz o durumda; ama insanlığa yükselişi mecburen, adaletle sağlayabiliyorsanız. Bunun temelini de adalet oluşturuyor.

İslam'da da dost-düşman ayrımı elbette var. Hocamızın bir sözüydü; yani **“Besmeleyi çektiğiniz anda, taraf olduğunuzu gösteriyorsunuz; yani Şeytan'dan taraf olmadığınızı gösteriyorsunuz.”** Ama başka bir şey daha var: **“Hükmederken, benden olan-benden olmayan ayırımının ötesindeki bir ilkeye dayanmam gerekiyor ki, insani yükselişi sağlayabilelim; en önemli ilkelere birisi bu.”** İzzetbegoviç, bir İslamcıydı; kendisini **“İslamcı”** olarak da tanımlayan birisiydi. Çağdaş İslami düşüncesinin tartışmalarına 20. Yüzyılın ikinci yarısında katkı sağlamış birisidir. Cemaleddin Afgani'nin bir sözü var: **“İslam'a, ayıp olarak Müslümanlar yeter.”** Zamanla İslam'la, Müslümanlar arasında mesafe oluştu ve ciddi bir kriz ortaya çıktı. **İslam Deklarasyonu** bunun üzerine odaklanmıştır ve bu krizi aşmanın yolu, Müslüman toplumların ne bu Batıcıların yaptığı gibi Batı medeniyetine eklemlenmek ve onları taklit etmek; ne de diğeri taraftan, artık kendisi bir hayat üretemeyen, geleneksel İslami anlayışlardır. Geleneksel İslami anlayışlar için de şunu söylüyor: **“Bir şey yeni diye, sırf karşı çıkan, bir nevi İslam skolâstiğine dönmüş şeylerden de hayat üremez.”** Ne yapmamız lazım? Adalet üzere İslam'ın yeni bir rönesansını sağlamalıyız. İzzetbegoviç'in bütün çağrısı budur; bunun da yolu, İslam'ı merkeze almakla olur; **“Batıcı veya gelenekçi bir perspektifle olmaz. Bunların hiç birinin işe yaramadığı, tarihsel tecrübeye bellidir”** diyor.

Yalnız bir şey daha var; şimdi her siyasi adım, her siyaset bir yorumdur. Siyaset, dünyevi bir iştir. Farabi'nin El-Medinetül Fadıla'da tartıştığı meselelerden birisi şu: **“Bazıları diyorlar ki, bu siyaset çok fitne çıkarır. Biz, siyasetten uzak kalalım; daha iyi mü'min olalım.”** Farabi de diyor ki: **“Bu, çok yanlış bir yorumdur; çünkü insanların nasıl mutlu olacakları, bir arada yaşamalarının nasıl sağlanacağını bize öğreten ilim, siyasettir.”** Yani siyaseti bir kenara öyle kolayca Müslüman itemez. Ama neticede şu da var; bizim bir arada yaşama adına diğeri insanlarla, Müslümanlarla ortaya koyduğumuz her şey, dünyevi bir yorumdur. Çünkü siyaset, dünyevidir. Demek ki, o itirazda o siyasetin dünyeviliğine bir vurgu da var zaten. Yani siyaset sizi dünyanın içine o kadar çekmeye başlar ki, dünyevi iktidar için kavga etmeye de başlarsınız. Aranızda ciddi çatışmalar çıkmaya başlar; düşünce ayrılıkları da ortaya çıkar. Birileri bunu, **“fitne çıkmasın”** diye iyi niyetle söylüyor olabilir. Bizim görmemiz gereken şey şu: İslam hakikat, amenna; o hakikati temsil eden bir kitap var. Neticede o kitaba bağlı olarak da sizin ortaya koyduğunuz her yorum, insanidir, tarihseldir; dünyevidir.

Bakın, ikisi arasında bir fark söylüyorum: **“Bugün ben, Kur’an’a tamamen uyacağım ve bir siyaseti ortaya koyacağım”** diyen insan, şu dediğim sınırlılıkları aşmış olmaz. İlkeler aşkındır, ilkelerin aşkınlığıyla ilgili bir şey söylemiyorum; ama bir siyaseti, bir hükmü ortaya koyan birisi, dünyevi bir iş yapıyordur. **“Bunu en aşkın ilkeler olarak ben, Kur’an’a, Hz. Peygamber’in sünnetine dayandırıyorum”** diyen de, ayrıca bir de dünyevi bir yorum ortaya koyar. O yüzden biz, siyaset alanına, İslam tarihi açısından da baktığımızda, bu alanı bir çeşitlilik alanı olarak görüyoruz. İbn Haldun’a gene atıfla söyleyeyim. İbni Haldun, Araplardaki kabileciliğin siyasette ve devlet geleneği oluşturmada ciddi bir engel olduğunu söylüyor. Bu, sosyolojik bir yorum ve nitekim Arapların, İslam’ın ilk dönemindeki tartışmalarına baktığımız zaman, kabileciliği bir yerde hissedersiniz; görmek istemezseniz de, görürsünüz. Yani, **“Yoktur canım; ikisi de haklıdır”** falan gibi, iyi niyetli yorumlara da bakarsanız, bunun izini görürsünüz; çünkü İslam’ın, insanı sınırlandıran dünyevi bir yorum tarafı var. Şöyle bir iddiada bulunmuştum; belki Aliya İzzetbegoviç’ten mülhem: **“İslam’ın tek bir siyasi yorumunun, başka Müslümanlara da dayatılması gibi bir durum, İslami değildir.”** Neden değildir? Taa başta anlattığım yere dönüyorum şimdi: Çünkü böyle bir yorum mutlaklaşması, insan özgürlüğü açısından çok ciddi bir problem ortaya çıkarır. Ne yapmaya başlar insanlar? Dediniz ki, siz; **“Ben, hakikati buldum; hakikat budur ve bunu uygulayacağım. Bununla ilgili, yeri gelirse çok ciddi önlemler de alacağım; buna karşı çıkanları da şu şekilde tanımlıyorum!”** Zaten siyasetin de, iktidarın bir özelliği de odur; tanım yapar siyaset. Olanı, olağanı; olağanüstüyü tanımlar. Dostu, düşmanı tanımlar. O tanımlar; biz de ona göre bazen konum alırız: **“Allah Allah; demek ki, dostmuş da şimdi düşman oldu, hayret”** demeye başlarız. Ya da **“Hayret düşmanmış da, vay be ne temiz adamlarmış; biz bilmemiştik”** der dururuz. O, siyasetin kendisinde olan bir şeydir. Peki, bu tanımları yaptı; siz de içinizden **“Buna itibar etmiyoruz; ama burada dile getirirsek, bu zorbalıktan da çekiniyoruz”** dediğiniz yerde; zaten en büyük tahribatı, İslam alır. Orada nasıl bir rejim ortaya çıkar? Dikkat edin, belli bir gücün, otoritenin korkusundan; doğru bildiğinizi söyleyemediniz ve yaşayamadınız. İslam’ın sağlaması gereken en temel şey, böyle bir ortamın; yani insanların, inandıklarını söyleyebildikleri, yaşayabildikleri (bunun tabii ki, bir sınırı yok değildir; yani öyle bir şey söylemiyorum. Serbestlik demedim); ama özgürlüğe dayalı bir şekilde bunu iddia edebilecekleri ve kendi yorumları için de aynı zamanda örgütlenip mücadele edebilecekleri bir ortamın sağlanması gerekir. Aksi takdirde neye dönüşürüz? İkiyüzlü, birbirine numara yapan insanlara dönüşürüz; **“Başımızdakiler böyle buyurdu, ne yapalım öyleymiş”** demeye başlarız. Yıllarca da yapılmıştır bu. Sonra da, dikkat edecek olursanız; kendi varlıklarını doğrudan Allah’la yaptıkları sözleşmeden değil, mevcut buldukları konumlar ve yanında buldukları insanların güç durumuna göre tanımlayan bir tip çıkar karşımıza. Bize çok yabancı bir tip değil; bir de şu anda Ankara’dayız tabii. Bunun üzerinden hesap yapmaya başlar insanlar; **“Aman, şu yarımadadaki gücünü kaybetmesin; ondan sonra ben de kaybetmeye başlarım”** derler. Koltuklar üzerinden hesaplar dönmeye başlar. İslam’a, daha büyük zararı nereden vereceksiniz? O

yüzden bir yorumun da mutlaklaştırılıp sunulması demek değildir; bir dinamizm var. Mesela bu dinamizm gerek siyaset üzerinden, gerekse hukuk ve fıkıh üzerinden zamanında sağlanmış bir dinamizmdir. Ancak siz; **“falanca mezhep, falanca imam ve şu yorum... Bunun ötesine diyeceğimiz hiçbir laf yok; biz bilemeyiz, biz mukallit olmak zorundayız.”** dediğiniz anda, Aliya İzzetbegoviç’e göre, skolastiğin içerisine sapsmış ve batmış olursunuz. Sizin yaptığınız eninde sonunda bir yorum olduğu için, o yorum mutlaklaşır ve o yoruma sahip olmayanlar üzerinde sizin yorumunuz bir zulme dönüşmeye başlar. Hâlbuki siz, Allah değilsinizdir; böyle bir şey yapma hakkınız da yoktur.

Burada ideal siyasetle alakalı bir şey söylüyorum; bir de pratikte bir siyaset var. İzzetbegoviç’in, bir şekilde hayatının her döneminde siyasetle bir ilişki olmuştur. İlişkisi var derken; tabii, Komünist Yugoslavya’da tek parti hâkimiyeti vardı. Siyaset yapmak serbest bırakılmamıştı. Ancak neticede Aliya İzzetbegoviç’in hapis cezalarının ikisi de; birisi gençlik döneminde 3 yıl, bir diğeri de yaşlılık döneminde 5.5 yıl olmak üzere, siyasi kararlardır. Müslümanlara karşı Komünist Yugoslavya’nın politikalarından kaynaklı, alınmış kararlardır. Bir şekilde siyaset ile ilişkili olmuştur. Daha sonra Demokratik Eylem Partisi’nin kurulması ve 10 yıl, Aliya İzzetbegoviç’in genel başkanlığı; 1990-2000. Bu yıllarda Aliya İzzetbegoviç’in, kendisinin de İslami yorumu vardır. Bir **“İslam rönesansının modern İslam yorumu”** diyebileceğimiz bir yerde durduğunu söylemek de mümkündür. Ama Aliya İzzetbegoviç, partisinde siyaset yapma tarzına baktığımız zaman; **“Ben, İslam’daki en uygun, en ideal yorumu buldum; herkes de buna uyacak”** tarzında bir siyaseti yapmamıştır. Onun pratiğine baktığımız zaman, kendi İslam anlayışının yorumunun izlerini görmemiz mümkün; kaynağını oradan aldığını söylememiz de mümkün. Ama diyor ki, **“Ben, her şeyin farkındayım.”** Bosna’yı, bizim burası gibi düşünmemek lazım. Bosna dediğimiz yer, on tane milletten adamın aynı mahallede yaşadığı bir yer; **“Ben, bu insanları bir arada ne yaşatır?” sorusunu daima sormak zorundayım. O yüzden, kafamdaki bir İslam modelini ya da yorumunu onlara dayatma hakkımın olmadığını biliyordum”** diyor; işte bu hakkın olmaması, İslami bir şeydir zaten Aliya İzzetbegoviç’e göre.

Genel bir toparlama anlamında söyleyeyim; Aliya İzzetbegoviç’in, en başında kendi felsefesinin (bunu İslam Deklarasyonu, özellikle de Doğu ve Batı Arasında İslam’da görüyoruz) insan gerçekliğini izah üzerinden bir sistematiği/temeli var. Bunun temelinde de, özgürlük ve ahlak ve bunlara bağlı olarak insanla Allah arasında bir sözleşmeyi mümkün kılan bir anlayış söz konusu. Yani özgürlük ve ahlak, insanla Allah arasındaki sözleşmeyi var ediyor. Bu, bizim sınırlımız; bütün mücadelemiz ve varoluşumuz bunun dışına çıkmamayla ilgilidir. Nerede? Ekonomide. Nerede? Aile içersinde. Nerede? Siyasette. Bunun dışına çıkmamayla yükümlüyük. Asıl temelimiz burası; yani ayağımız buradan kaydıktan sonra zaten ortada insan diye bir şey de kalmıyor.

Siyaset sorumluluksa, özgürlüğe dayanıyorsa, aynı zamanda bir bedeli yüklenmeyi de beraberinde getiriyor. Bu bedel nedir? Yeri geldiğinde ölümdür; Avrupa'nın en büyük 3. Ordusuna karşı savaşı göze alabilmektir; insanlar öldürülürken, Pazar yerleri bombalanırken bir sorumluluk üstlenmektir. Bütün yaşanan olumsuzluklara rağmen; **“Bir dakika, bizim elimizde bir şey yok; tamam, ne diyorsanız kabul”** dememesinin arkasındaki gücü görmemiz gerekiyor. Kaynağını, o ilk sözleşmeden alıyor; kastettiğim şeylerden birisi bu. Bir diğeri, Aliya İzzetbegoviç'e göre çok net bir şekilde, bu dünyada ütopya diye bir şeyin gerçekleşmesi mümkün değildir; kötülükle mücadele edilir, problemler çözülür. Ancak bir şey daha: **“Kötülüğün ortadan kaldırılması, insanlara bırakılmamıştır. Bu, insanı aşan bir şeydir. İnsanlar bunun için mücadele edebilirler ama kötülüğü ortadan kaldıramazlar. Bu, aşkın bir şeydir; ama iyilik için mücadele etmek, insanın görevidir.”** Yani böyle bir ütopyikleştirme ya da bir İslam ütopyası üretme gibi bir anlayış, İzzetbegoviç'in anlayışı olmamıştır.

İslam siyaset felsefesi adına, onun İslamcılık açısından söylediği şey; bir yorumu, **“işte hakikati buldum”** diye ortaya koymak değildir. Ancak geleneksel yorumlar ve Batıcılık karşısında İslam dünyasının kendi meselelerini (aile, kadın, ekonomi, sanayi, kalkınma vs.) yeniden tartışması gerektiğini 1960'lı yıllardan itibaren özellikle İslam Deklarasyonu ile ilan etmiştir. O yıllarda gene, kendisinin yakın çevresindeki ve Genç Müslümanlar Teşkilatından gelen arkadaşlarıyla yaptığı okuma gruplarından bir kitap ortaya çıktı, yazdıkları makalelerden; **İslami Rönesansın Sorunları**. Bir, İslami yeniden doğuş olacak; ama sorunları neler bunların? Bunları sordu ve cevaplamaya çalıştı. **Doğu ve Batı Arasında İslam** kitabı, kendisi hapisteyken Amerika'da, 1984'de yayımlandı. Bu kitapta da aynen şunu söylemişti: “Dünya'da idealizm ve materyalizm, sosyalizm ve kapitalizm gibi gözükseler de aslında temelde dünyada üç görüş vardır; Hıristiyanlık, Yahudilik ve bunların dışında tek alternatif olarak İslam. Bu yüzden yenedünya düzeninde, İslam bir rol alacaktır; Batılılar isteseler de, istemeseler de alacaktır. Çünkü gelip tıklandıkları yerlerde; onlar İslam'ı ne kadar reddedecek olurlarsa olsunlar; İslam, bütün insanlık tarihinin de gösterdiği gibi, bir üçüncü yoldur. İzzetbegoviç'e göre, **“Hıristiyanlık Maneviyatın, Yahudilik ise maddiyatin/dünyeviliğin sapması; İslam ise maneviyat ve dünyevilik dengesidir”** demektir. İkisini reddetmez, birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak görür ve İslam'dan vazgeçilmesi bu yüzden mümkün değildir. Müslüman toplumların öncü olması ise İslam'da söz konusu olacaktır; ama burada İzzetbegoviç'in belli yorumları olsa da, **“Şudur”** şeklinde net bir dayatma taraftarı değildir. Bunun tartışılması gerektiğini, tartışmaların İslam dünyasında geliştirilmesi gerektiğini söyler. Hatta pratik siyasetle ilgili söyleyelim; siyasette harcadığı zamanla ilgili bir hayıflanması vardır; diyor ki, bu süre zarfında **“birkaç kitap daha yazabilirdim.”** Doğu ve Batı Arasındaki İslam'la ilgili; hapis-hanede tuttuğu notlarda bile çok ufuk açıcı değerlendirmeler ve özeleştiriler yapmış belli noktalarda.

Sebilürreşad'ın Ekim sayısında, vefat yıldönümü dolayısıyla, **“Aliya İzzetbegoviç'in Derdi”** diye bir yazı yazdım. İslam'la, Müslümanlar arasındaki mesafe; bir de **İslam Deklarasyonu**'nun bir alt başlığı vardır: **“Müslümanların Müslümanlaşması.”** İslam siyaset felsefesinin de bir trajedisi var, Müslümanların Müslümanlaşması ya da Müslümanların İslamlaşması gibi bir iddia; çelişki gibi gözüküyor. Yok, biz derdi bildiğimiz için çelişik gelmiyor bize. Problem belli, o problemin ve trajedinin nasıl üstesinden gelmemiz, nasıl aşmamız gerektiği ile ilgili bir motivasyonu kendi köklerimizden bir şekilde çıkartmamız gerekiyor. Burada Aliya İzzetbegoviç'in özellikle önemli bir vurgusu vardır. Siyasette bulunduğu yıllar 1990-2000 arasındır. 2000 yılında Cumhurbaşkanlığından istifa etti. İstifa gerekçesini de, Tarihe Tanıklığım kitabında **“Cumhurbaşkanı olarak ölmek istemedim”** diyerek ifade etmiştir. Son üç yılını da bir apartman dairesinde geçirmiştir. Mezar taşında, **“Hüvelbaki”** yazısının altında ise **“Abdullah”** (Allah'ın Kulu) yazılıdır. Mezar taşını yapan, Türkiye'de Mimar Sinan'da doktora yapmış bir kişi (Boşnak'tır) anlatmıştı; **“böyle arzu etti”** diye. Anıt mezar istemedi, evlatlarının yanına gömülmek istedi. Bunların hepsinde, aslında onun siyaset felsefesinin izlerini takip etmek mümkündür.

Akif Emre, İzzetbegoviç'in vefatı üzerine bir bizde de böyle bir siyasetçi tipinin tartışılması gerektiğini ifade eden bir yazı yazmıştı. Çok değerli insanlarımız, siyasetçilerimiz olmadı değil. Allah razı olsun; vefat edenleri var, yaşayanları var; memleketlerini sevdiklerinden bir kaygımız yok. Ama ifade edeyim ki Aliya İzzetbegoviç, bilge liderlik anlamında çıtayı çok yükseltti. Bilge Kral lafından hoşlanmamış kendisi; **“Kral uygun değil”** demiş. Biliyoruz ki, onda bilgelik önce gelir.

Son olarak şu tespitle bitireyim; sizleri de daha fazla yormayım. Siyaset, pratikte gerçekleşen bir şeydir. O yüzden çok fazla çelişkilere açılmış gibi gözüküyor. Gündelik siyaset yıpratıcıdır. Ben, siyasette olmadığım için biraz da rahat konuşup yazıyorum; içinde olsam daha rahat konuşamam. Ama İzzetbegoviç'te bir şeyi çok net görüyorsunuz; kendisinin hayatına da yayılan ahlaki duruşu ve sistematiği, o bilgelik belirliyor. O yüzden en zor anlarda bile aldığı kararlarda; bir bakıyorsunuz ki, o bilgelik kendini gösteriyor. Çünkü doğrudan reel siyasetin içine kendinizi bırakacak olursanız; reaksiyonerlik çok öne çıkabilir. Bir anekdot anlatayım: 1960'lı yıllar. Millet Partisi o zaman mecliste; malum Osman Bölükbaşı'nın partisi. 65-69 arasında geçen bir olay. Millet Partisinden bir milletvekili kürsüye çıkıyor ve Süleyman Demirel'e ve eşi Nazmiye Hanıma hakaretlerde bulunuyor. O dönemde bir magazin gazetesinde (Günaydın) Nazmiye hanımla ilgili çirkin bazı ithamlar yayınlanıyor. Bu milletvekili konuşmasını yapıyor, Adalet Partililer de onu kürsüde hastanelik ediyorlar. Dönemin meclis başkanı Ferruh Bozbeyli, meclis oturumunu yönetiyor. Ferruh Bozbeyli'nin anılarında geçer bu olay. Bozbeyli anlatıyor: **“sonra bir baktım (bir yıl geçti-geçmedi) bu milletvekilinin Adalet Partisine geçeceğiyle ilgili haberler çıkmaya başladı. Demirel'i aradım; 'böyle böyle haberler var, tepki gösterelim' dedim. Demirel, 'Geçsin, iyi olur' dedi. Nasıl dersi-**

niz, hadi sizi geçelim, Nazmiye Hanıma ne laflar etti' dedim. Demirel, Boş ver, bizim partiye geçince biz de hasımlarımıza, muhaliflerimize karşı kullanırız” Ferruh Bozbeyli, **“Siyasetin bir tarafı böyleydi; ama böyle olmaması gerekirdi”** diye bitirmiş. **“Yalnız Demokrat”** kitabının sonunda geçen bir bahis.

Siyasetin doğrudan realitesinin içine kendinizi bırakırsanız, Türkiye'deki gibi siyasilerin çok hızlı siyasi konum değiştirdikleri bir manzara karşınıza çıkar. Dün bir yerde duran yarın bulunduğu yerin tam karşısına gayet rahat geçebilir. Bu yüzden Aliya İzzetbegoviç'te siyaset felsefesinin kaynağının sağlam bir İslam inancı ve Allah'a teslimiyete dayandığını gördüğümde; ben bu siyaset felsefesinden hepimizin öğreneceği şeyler olduğunu düşünmüştüm. Bu akşam da böyle bir sohbet yapmış olduk. Sabırla dinlediniz, teşekkür ederim.

Banttın deşifre eden

Celal SANCAR

13.11.2016

ANKARA